

FRAN ZWITTER

K O R O Š K O
V P R A Š A N J E

PRI
AKADEMSKI ZALOŽBI
V LJUBLJANI

1937

L.S. (121)

14

21-

FRAN ZWITTER
KOROŠKO VPRAŠANJE

FRAN ZWITTER

K O R O Š K O
V P R A Š A N J E

PRI
AKADEMSKI ZALOŽBI
V LJUBLJANI

1937

ZWITTER: KOROŠKO VPRAŠANJE
JE PRVIČ IZŠLO V REVIJI »SODOBNOST«

17370

N 20 -02- 2000 / 164

NATISNILI J. BLASNIKA NASL.,
UNIVERZITETNA TISKARNA IN LITOGRAFIJA D. D. V LJUBLJANI
ODGOVOREN L. MIKUŠ

Vprašanje naše narodne manjšine na Koroškem nikakor ni tak kaos in labirint slučajnosti in osebnih motivov posameznikov, kakor se zdi marsikomu na prvi pogled. Z A. Siegfriedom bi bilo tudi tukaj mogoče reči, da ima po Goetheju celo pekel svoje zakone in da zato tudi politika gotovo ni brez njih. Treba pa je hladno in jasno ugotoviti dejstva in opredeliti pojme, najprej pa pojem narodnosti, ki je v takih primerih zelo nejasen.

Klasičen primer situacije, kakršno najdemo skoraj pri vseh srednjeevropskih manjšinskih vprašanjih, je nastal v Alzaciji in delu Lorene l. 1871., ko so bili ti kraji anektirani po Nemčiji. Prebivalstvo teh treh departementov je bilo — z izjemo nekaterih majhnih in ostro omejenih predelov na zapadu — po svojem jeziku brez dvoma nemško. In vendar so poslanci iz Alzacije in Lorene protestirali proti aneksiji najprej l. 1871. v francoskem parlamentu v Bordeauxu, nato pa tudi l. 1874. v nemškem parlamentu v Berlinu; to stališče so zastopali v začetku vsi, od 1887 dalje pa vsaj večina alzaško-lorenskih poslancev. Ali so bili ti Alzačani Nemci ali Francozi? V nemški znanosti sta v času aneksije Treitschke in Mommsen zastopala stališče, ki ga je formuliral že M. Arndt l. 1813. v svoji brošuri „Rhein, Deutschlands Strom, nicht Deutschlands Grenze“, in ki je znano posebno po njegovih verzih:

So weit die deutsche Zunge klingt
und Gott im Himmel Lieder singt,
das soll es sein! Das soll es sein!
Das ganze Deutschland soll es sein.

Za narodnost je odločilen objektivni kriterij, t. j. jezik; zato je rekel Treitschke, da Nemci boljše vedo, kaj je prav za Alzačane, kakor pa ti nesrečniki sami in da jim bodo tudi proti njihovi volji vrnili njihovo pravo bistvo. — Nasprotno so pa postavili tedaj francoski historiki Michelet, Fustel de Coulanges in Renan tezo, da za narodnost ni odločilen samo jezik, ampak tudi drugi činitelji, med katerimi pa izbira subjektivni kriterij, t. j. narodna zavest. Svoj klasičen izraz je dobilo to mnenje v Renanovem predavanju „Qu'est—ce qu'une nation“ l. 1882., kjer beremo zna-

meniti stavek: „L'existence d'une nation est un plébiscite de tous les jours“ (str. 27). S tem sta bili formulirani obe nasprotni stališči, ki ne odgovarjata samo trenutnim interesom obeh narodov, ampak imata tudi globlje idejno ozadje. Saj izhaja francoska teorija direktno iz ideje francoske revolucije o narodni suverenosti, nemška teza pa iz naziranja o eksistenci narodne duše, ki je neodvisna od volje posameznikov, torej iz mnenja, ki ga zastopajo posebno nemški misleci v dobi romantike in že v 18. stoletju.

Katero naziranje je pravilno? Popolnoma jasno je, da eksistirajo pri vsakem narodu zelo tehtni objektivni momenti, ki determinirajo njegovo narodno zavest; tako usodne odločitve vendar ne morejo biti produkt samovolje ali slučaja. Ni treba, da bi bil objektivni kriterij jezik. To nam dokazujejo številni vzgledi. Če so se Alzačani odločili za Francijo, je treba to razlagati z dvestoletno skupno zgodovino in še posebej s tradicijo in idejnim svetom francoske revolucije, ki jih je vezal s Francozi. Francoska narodnost sloni v bistvu še danes na skupni državni tradiciji in ne na jezikovni skupnosti; zato ji pripadajo po francoskem javnem mnenju Bretonci, ne pa francosko govoreči belgijski Valoni in Švicarji. — Na drugi strani je pa popolnoma jasno, da je francoska revolucija, ki je aktivizirala mase in likvidirala njihov do tedaj pretežno pasivni odnos do javnih vprašanj, ustvarila nov tip narodnosti, ki si je ne moremo misliti brez trdne zavesti, ki veže vse njene pripadnike v celoto. Kjer take zavesti ni, tam formacija naroda v modernem smislu besede še ni dovršena. — Vsa ta dejstva so jasna. Nedoločene situacije nastanejo samo tam, kjer se bore med seboj različni objektivni kriteriji za določitev narodnosti, ali pa tam, kjer objektivni kriterij in subjektivna zavest med seboj nista v soglasju. Tedaj pa pride do konfliktov, ki se končajo s tem, da zmaga ena od obeh možnosti in da se nato v njenem smislu vzpostavi ravnovesje med objektivnostjo in zavestjo. V taki situaciji se nahaja tudi naša manjšina na Koroškem.

I

Na Koroškem živita samo dva naroda, Nemci in Slovenci. Posebnega koroškega naroda ni. Objektivni kriterij, ki loči oba naroda, more biti v tem primeru le jezikovna pripadnost, t. j. pripadnost k nemškemu, oz. k slovenskemu jeziku; poseben „windisch“ jezik ne eksistira in je le tendenciozna bajka. Subjektivni kriterij je pa seveda tudi tukaj le narodna zavest. Kakšno je torej resnično stanje jezikovne pripadnosti in narodne zavednosti?

Germanizacija Koroške se je vršila v dveh fazah. V srednjem veku je bila nekaj časa vsa Koroška poseljena po Slovencih, nato so pa nemška gospodstva naseljevala med redko naseljeno slovensko prebivalstvo nemške koloniste. Kolonizaciji je sledila jezikovna asimilacija prvotnega slovenskega prebivalstva; v posameznih primerih so se pa tudi nemški kolonisti asimilirali svoji slovenski okolici. Tako je nastala kmalu ob koncu kolonizacije Koroške nova narodnostna meja, ki ostane nato nespremenjena do 19. stoletja. Ta meja je precej točno dognana; nemški in slovenski raziskovalci se v tem pogledu strinjajo. Kot njeno značilnost je treba poudariti, da poteka v ravni črti in ne pozna — z izjemo Kanalske doline, kjer se vrste nemške in slovenske vasi druga za drugo — nikakih jezikovnih otokov. Plemstvo je bilo v slovenskem delu seveda nemško, prebivalstvo mest in trgov pa je bilo le deloma nemško; vse to pa pride v primeri z agrarno kolonizacijo številčno le prav malo v poštev.

Druga faza germanizacije se je pričela v 19. stoletju. Naj navedem tu najprej sliko, ki jo dobimo iz uradnih podatkov.

V l. 1846. so izvedle avstrijske oblasti podrobno uradno anketo, ki je imela namen ugotoviti jezikovno pripadnost prisotnega civilnega prebivalstva, in ki se navadno označuje kot Czoernigova etnografska statistika. Dognala je za vso Koroško 95.544 Slovencev (29,99%) in 223.033 Nemcev (70,01%). Podrobni rezultati štetja in način njegove izvedbe niso znani, vendar pa prevladuje mnenje, da se ti rezultati precej ujemajo z dejanskim jezikovnim stanjem.

V naslednjih treh desetletjih se ni vršilo nobeno narodnostno štetje in vse številke, ki jih navajajo razni avtorji za to razdobje, so le kombinacije splošnih rezultatov naslednjih štetij in Czoernigove statistike od 1846. Šele od l. 1880. se začne pri štetjih upoštevati občevalni jezik (Umgangssprache) avstrijskih državljanov. Občevalni jezik seveda ni identičen niti z maternim jezikom niti z narodno pripadnostjo. Mnogi Slovenci so živeli v nemškem okolišu ter tam v resnici uporabljali nemščino kot občevalni jezik in morali to tudi priznati, če niso hoteli biti izpostavljeni persekucijam, češ da njihove izjave niso resnične; nasprotnih primerov pa skoraj ni bilo. Zato so Slovenci stalno nasprotovali kriteriju občevalnega jezika, medtem ko so ga Nemci zagovarjali. Rezultati teh štetij so bili sledeči:

	1880		1890		1900		1910	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Slovencev	102.252	29·7	101.030	28·4	90.495	25·1	82.212	21·2
Nemcev	241.585	70·2	254.632	71·5	269.960	74·8	304.287	78·6
Drugih	227	0·1	274	0·1	345	0·1	573	0·2
Prisotnih avstr. državljanov . . .	344.064	100·0	355.936	100·0	360.800	100·0	387.072	100·0

Po saint-germainski mirovni pogodbi sta pripadla Mežiška dolina in Jezersko Jugoslaviji, Kanalska dolina pa Italiji. Da omogočim primerjave s povojnim stanjem, naj navedem tu še rezultate predvojnih štetij, preračunane za teritorij povojne avstrijske Koroške, kakor jih objavlja avstrijska uradna publikacija rezultatov zadnjega štetja 1934:

	1880		1890		1900		1910	
	Število	%	Število	%	Število	%	Število	%
Slovencev	85.051	26·6	84.667	25·5	75.136	22·3	66.463	18·3
Nemcev	234.825	73·4	247.174	74·4	261.561	77·6	295.462	81·6
Drugih	211	0·0	222	0·1	295	0·1	334	0·1
Prisotnih avstr. državljanov . . .	320.087	100·0	332.063	100·0	336.992	100·0	362.259	100·0

Prvo štetje v avstrijski republiki se je vršilo 7. marca 1923. Povpraševalo se je po jezikovni pripadnosti (sprachliche Zugehörigkeit; po uradnem komentarju „Sprache, die jemand am geläufigsten spricht und in der er gewöhnlich denkt“), torej po kriteriju, ki bi bil po strogi interpretaciji uradnega komentarja bolj ugoden za Slovence kakor pa občevalni jezik.

Razen tega prideta za nas v poštev še vprašanje po narodni pripadnosti (Volkszugehörigkeit) in po rasi; obe vprašanji sta bili stavljeni brez uradnih komentarjev in rezultati niso bili nikdar objavljeni. Upoštevalo se je pri naših vprašanjih vse prisotno prebivalstvo in ne samo avstrijski državljani. Štetje jezikovne pripadnosti je dognalo na teritoriju povojne Koroške 331.842 Nemcev (89,5%), 37.292 Slovencev (10,1%) in 1683 pripadnikov drugih jezikov (0,4%). Število Slovencev je torej baje nazadovalo skoraj na polovico stanja iz l. 1910.

Zadnje štetje se je vršilo 22. marca 1934. Izvedli sta se zopet dve važni spremembi: jezikovna pripadnost se določa le še pri stalno v dotičnem kraju bivajočem prebivalstvu (Wohnbevölkerung), obenem se pa spremeni tudi pojem jezikovne pripadnosti. Komentar k štetju pravi namreč, da naj vsakdo prijavi pripadnost k jeziku, „deren Kulturkreis der Befragte sich zugehörig fühlt“; ne gre torej več za ugotovitev objektivne jezikovne pripadnosti, ampak za subjektivno zavest pripadnosti h kulturnemu krogu kakega jezika. Po rezultatih tega štetja naj bi bilo na Koroškem od 405.129 stalno bivajočih prebivalcev 376.930 Nemcev (93,1%), 26.796 Slovencev (6,6%) in 1403 pripadniki drugih narodov (0,3%). Število Slovencev naj bi torej padlo v enajstih letih za nad 10.000. Način izvedbe štetja je bil takšen, da so se Slovenci pritožili pri Društvu Narodov.

Vsega tega razvoja si ni mogoče razlagati niti s prirodnim, niti z dejanskim gibanjem prebivalstva na ozemlju, naseljenem s Slovenci. Prirodni prirastek prebivalstva, t. j. presežek števila rojstev nad številom smrti, v slovenskem delu dežele ni posebno velik, vendar pa relativno nič manjši kakor v nemškem delu Koroške. Primerjanje prirodnega gibanja z rezultati posameznih štetij dokazuje, da je bilo v slovenskih krajih izseljevanje vedno močnejše kakor doseljevanje; pri pretežno agrarnem značaju teh krajev to ni nič izrednega. Kljub temu pa živi na ozemlju, ki ga še štetje l. 1880 označuje kot slovensko, danes nekaj več ljudi kakor pa tedaj. Če bi ne sodelovali drugi faktorji, bi moralo število Slovencev narasti, čeprav ne v tisti meri kakor število Nemcev. Zato padajočega števila Slovencev v statistikah ni mogoče razložiti z depopulacijo slovenskega ozemlja, ampak samo z resnično ali pa dozdevno germanizacijo prebivalstva na tem ozemlju samem.

Kritika štetij mora izhajati najprej s stališča objektivnega jezikovnega stanja brez ozira na subjektivno zavest narodne pripadnosti. Če pregledamo s tega vidika kriterije, ki so bili odločilni za določevanje narodnosti pri posameznih štetjih — vse druge razlike v principih štetij so manj važne, — vidimo, da kriterij predvojnih štetij (občevalni jezik) in štetja 1923 (jezikovna pripadnost, t. j. običajni jezik govora in mišljenja)

približno odgovarjata tem zahtevam; za štetje 1934 pa priznava komentar sam, da je odločilen subjektivni kriterij in da številke nimajo namena, da bi podale objektivno jezikovno stanje. Zanesljivost štetij in način njihove izvedbe je pa poglavje zase. Za vsako štetje od 1880 dalje se množe pritožbe Slovencev, da štetje ni podalo objektivne slike; danes štetja za ugotovitev objektivnega jezikovnega stanja ne pridejo več dosti v poštev. To priznavajo tudi nekateri Nemci; tako ceni Th. Veiter v svoji knjigi „Die Slowenen in Kärnten“, ki je izšla 1936, število Slovencev na 55.000, citira pa neko uradno poročilo koroškega deželnega glavarja iz l. 1922., ki trdi, da živi na Koroškem 65.000 večinoma ne nacionalno usmerjenih Slovencev. Slovenci so izvedli l. 1923. privatno štetje, ki je dognalo v 57 občinah 71.452 ljudi slovenske jezikovne pripadnosti. Kdor je imel priliko potovati po Koroškem in priti v stik z ljudstvom, je moral spoznati veliko razliko med objektivnim jezikovnim stanjem in med rezultati uradnih štetij. Statistično je pa mogoče izvesti ta dokaz na podlagi cerkvene statistike, ki navaja pri posameznih župnijah na Koroškem razmerje med uporabo nemškega in slovenskega jezika v cerkvi, obenem pa navaja število otrok, ki sprejemajo v šoli verski pouk v slovenskem, oz. v nemškem jeziku; odločilen je pri tem materinski jezik šolarjev (prim. seznama v reviji Kulturwehr, šte. od julija 1929, str. 248—52, in pri Veiterju, n. o. m., str. 116—23).

Germanizacija se na Koroškem v resnici vrši, razen tega pa nastajajo razmerja izrazite dvojezičnosti, kjer n. pr. jezik v rodbini ni identičen z jezikom v krčmi in v javnosti. Ves ta proces pa še davno ni zavzel takih dimenzij kakor to trdijo uradne statistike. Pri odraslih ljudeh pretežno agrarnih poklicev, ki ostanejo na svoji zemlji in zato niso izkoreninjeni, je tudi v primeru, da pri njih ni niti govora o slovenski narodni zavesti, malo verjetno, da bi začeli misliti in govoriti v drugem jeziku kakor so navajeni od svoje mladosti. Drugače je pa seveda z bodočo generacijo mladine in tu je nevarnost germanizacije v večjih dimenzijah zelo velika. Danes je pa po mojih preračunavanjih, ki slone na kombinaciji Veiterjevih podatkov o jeziku verskega pouka s splošnimi rezultati štetja 1934, izpolnjenih z drugimi podatki le za nekaj župnij, kjer ne more biti dvoma o eksistenci Slovencev, čeprav v cerkvi ni več slovenskega jezika, na Koroškem še okrog 70.000 ljudi, ki v domačem krogu mislijo in govore slovensko.

Kako je pa s subjektivno stranjo problema, z narodno zavestjo? Statistika je tu še težje izvedljiva in sklepanje more biti navadno le indirektno. Zavest narodne pripadnosti je akt politične volje in v demokratičnem sistemu pride tu v poštev statistika volitev in plebiscitov. Res je,

da velja ta kriterij absolutno le pri narodu v Renanovem smislu besede, kjer je narodnost vsakodnevni plebiscit, neodvisen od političnih strank, svetovnih nazorov in osebnih razlogov. Za Koroško vse to ne velja. Kljub tem rezervam pa hočem uporabiti to metodo, ki nam odkriva interesantne poglede na politično mentaliteto slovenskih Korošcev.

Državnozbornske, deželnozbornske in občinske volitve predvojne dobe se po večini niso vršile po načelih splošne, enake in direktne volilne pravice in zato ne pridejo v poštev kot direktna slika političnega mišljenja celotnega prebivalstva; važne so le kot izraz mišljenja posameznih plasti. Tu se hočem omejiti na državnozbornske volitve po uvedbi splošne volilne pravice, t. j. na volitve 1907 in 1911. Volitve se tedaj še niso vršile po proporcionalnem sistemu in Koroška je bila razdeljena na 10 volilnih okrajev in sicer na tak način, da so imeli Slovenci večino samo v enem volilnem okraju. Zato Slovenci v ostalih krajih deloma sploh niso postavili svojih kandidatov, deloma bi bilo pa mogoče pojasniti majhno število glasov, ki so jih ti kandidati dobili, s tem, da niso imeli nikakih izgledov na zmago. Tu se hočemo zato omejiti samo na volilni okraj, kjer so imeli Slovenci večino; ta volilni okraj obstoji iz sodnih okrajev Borovlje, Doberla ves, Železna kapla in Pliberk.

Prebivalstvo (pris. avstr drž.)			
	Skupaj	Slovenci	Nemci
1900	45.043	37.601	7.434
1910	46.270	35.735	10.513

Volitve							
	Vol. upr.	Odd. gl.	Velj. gl.	Slov. str.	Nem. lib.	Soc. dem.	Razc.
1907	9.890	8.224	8.191	4.668	2.077	1.436	10
1911	10.415	8.137	8.096	4.117	2.430	1.546	3

Proti štetju 1900 in 1910 so Slovenci upravičeno protestirali, ker je bilo tedaj naštetu premajhno število pripadnikov slovenskega občevalnega jezika. In vendar kaže ta tabela, da so bili rezultati teh javnih štetij prebivalstva za Slovence neprimerno bolj ugodni kakor pa rezultati tajnih državnozbornskih volitev, kjer je dobila v okraju z ogromno večino Slovencev slovenska stranka le prav šibko večino glasov. Primerjava obeh volitev pa kaže, da je število slovenskih glasov v upadanju in da pri drugih volitvah ne doseže več celih 51%, medtem ko je število glasov ostalih dveh

strank, ki sta obe pod nemškim vodstvom, vedno večje. Dr. Wutte je izračunal, da bi morali dobiti Nemci na podlagi volitev 1911 v plebiscitni coni A večino glasov (Kärntens Freiheitskampf, Beilage 15). Njegova metoda ni povsem točna, ker v enem delu poznejše cone A Slovenci 1911 sploh niso postavili kandidata (sodni okraj Rožek). Kljub temu pa bi morali Slovenci na podlagi teh volitev pred plebiscitom sklepati, da je izid zanje vsaj zelo dvomljiv.

Toda Slovenci so se zanesli na štetje 1910, ki je kljub svoji tendenčnosti dognalo na ozemlju cone A 49.600 (68,5%) pripadnikov slovenskega in samo 22.800 (31,5%) pripadnikov nemškega občevalnega jezika. Plebiscit jih je zato seveda zelo razočaral: Avstrija je dobila 22.025 (59,04%), Jugoslavija pa le 15.279 (40,96%) glasov.

Po plebiscitu so se Slovenci organizirali v Koroški Slovenski stranki, ki je pa dobila pri državnozborskih volitvah leta 1921 na teritoriju cone A le še 8.548 glasov. Za nadaljni razvoj naj navedem le nekaj rezultatov. Pri deželnozborskih volitvah je dobila slovenska stranka:

l. 1921.	9.865 glasov in 2 poslanca
l. 1923.	9.868 " " 2 "
l. 1927.	9.578 " " 2 "
l. 1930.	9.205 " " 2 "

Pri državnozborskih volitvah l. 1927. je dobila slovenska stranka 9.354 glasov; izgledov na mandat ni imela in pri zadnjih volitvah l. 1930. so njeni pristaši glasovali za kandidata nemške krščansko-socialne stranke. Pri predzadnjih občinskih volitvah l. 1928 je dobila slovenska stranka 9.260 glasov, pri zadnjih l. 1932. pa le 7.140 glasov; temu padcu pa nikakor ni pripisovati posebnega pomena, ker pri občinskih volitvah vedno odločajo lokalni momenti in simpatije. Število volilnih upravičencev na Koroškem je bilo l. 1927. pri zadnjih državnozborskih volitvah, kjer nastopijo Slovenci zase, in pri zadnjih deželnozborskih volitvah l. 1930. okrog 217.000, število oddanih veljavnih glasov okrog 174.000. Slovenci so dobili pri zadnjih deželnozborskih volitvah l. 1930. 5,3% vseh veljavnih oddanih glasov.

Iz teh številk smemo sklepati, da je takoj po plebiscitu število pristašev slovenske stranke zelo padlo, v razdobju od l. 1921. do uvedbe avstrijskega avtoritarnega režima pa kaže stabilizacijo s sicer nekoliko padajočo tendenco, v celoti pa vendar stabilizacijo; pri nobenih državn- in deželnozborskih volitvah število glasov slovenske stranke ni bilo manjše od 9.000 in večje od 10.000. Kolikšnemu delu celotnega koroškega prebivalstva odgovarja število volilcev slovenske stranke? Če uporabimo količnik 5,3%, dobljen za zadnje deželnozborske volitve l. 1930., na vse stalno, v dotičnem kraju bivajoče prebivalstvo (Wohnbevölkerung) avstrijskega državljanstva

(le avstrijski državljani imajo volilno pravico), dobimo malo manj kakor 21.000 pripadnikov slovenske stranke. Upoštevati pa moramo, da živi med koroško „Wohnbevölkerung“ še 10.592 inozemcev, od katerih se jih je l. 1934. izjavilo za Slovence 1.885. Zato smemo reči, da je od 405.129 prebivalcev koroške „Wohnbevölkerung“ ali od 407.371 prisotnih prebivalcev okrog 23.000 pripadnikov slovenske stranke.

Ta številka je znatno višja od številke, ki sta jo na nemški strani izračunala dr. M. Wutte in dr. O. Zell. Vendar pa je treba priznati, da je še vedno nižja od števila celo pri statistiki l. 1934. naštetih Slovencev. Če jo primerjamo s cenitvijo še danes slovensko govorečega prebivalstva (70.000), vidimo, da je le ena tretjina slovensko govorečih Korošcev v taboru slovenske stranke. S tem pridemo do istega rezultata kakor poročilo slovenske koroške manjšine za evropski manjšinski zbornik: „... Dies ist auch deswegen notwendig, weil die Kärntner Slowenen politisch in drei Parteien organisiert sind. Annähernd ein Drittel ist der slowenischen Partei eingliedert, das zweite Drittel — bestehend hauptsächlich aus Arbeitern und Keuschlern — ist socialdemokratisch, der Rest gehört der stärksten bürgerlichen Partei Kärntens, dem Landbunde, an.“ (Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Wien 1931, str. 312).

S temi statistikami nikakor nočem tajiti, da so pri plebiscitu in pri volitvah pri mnogih odločali drugi in ne narodni motivi. Toda dejstvo je, da je pri plebiscitu ogromno število Slovencev glasovalo za Avstrijo in da sta v dobi parlamentarizma po plebiscitu dve tretjini Slovencev v taboru strank, ki vodijo izrazito nemško politiko. Vseh teh ljudi ne moremo šteti za Nemce, ne moremo jih pa prištevati med zavedne člane slovenske narodne skupnosti v Renanovem smislu besede. Nahajajo se v vmesnem stanju, ki se more končati — o tem so si v srcu edini slovenski in nemški raziskovalci — samo na dvojen način: ali postanejo Slovenci tudi po zavesti ali pa izgube tudi objektivne znake slovenstva in se ponemčijo tudi po jeziku. Zato je pa tembolj važno vprašanje vzrokov tega kričečega nesoglasja med objektivnim jezikovnim stanjem in subjektivno narodno zavestjo.

II

Med momenti, s katerimi se razlaga nemška orientacija dela koroških Slovencev, naj omenim najprej koroški regionalizem. Znano je, da so vodili Nemci plebiscit pod geslom: Kärnten frei und ungeteilt! Mnogi pisatelji pripisujejo prav temu geslu odločilen pomen za avstrijsko zmago.

Po mojem mnenju so deželni regionalizmi historične kategorije. V dobi pred narodnim preporodom predstavlja kranjstvo, štajerstvo, koroštvo itd. najvažnejšo obliko skupnostne zavesti, kolikor ljudstvo tedaj ni bilo sploh popolnoma pasivno. Do srede 18. stoletja, ko je bila deželna uprava skoraj popolnoma v rokah deželnih stanov, je imel deželni regionalizem tudi poseben organ svoje politične volje. V dobi narodnega preporoda pride pa v tem pogledu do velike spremembe. Razlogov, ki so privedli do nje, ne morem tu podrobneje analizirati. Končni efekt je pa bil, da postane odslej odločilno razlikovanje v Slovence in Nemce, ne pa več v Kranjce, Štajerce in Korošce. Vendar pa stari deželni regionalizmi niso popolnoma izginili. Na Kranjskem in na Štajerskem so danes že primeroma manj občutni. Kdor je imel pa priliko spoznati življenje na Koroškem, je moral ugotoviti, da je koroški regionalizem v čisto pristni in ne narejeni obliki mnogo bolj močan kakor paralelni pojavi drugod. Klasično območje tega „Kantönl-Geist“-a sta dve evropski državi: Avstrija in Švica. Nikjer drugod ni regionalizem tako močan. To se kaže celo v decentralističnem značaju političnih uredb teh sicer tako majnih in homogenih držav. Jasno je, da je pri tem vplival v neki meri tudi geografski značaj zemlje, t. j. zaprtost alpskih kotlin, ki krepi med njihovimi prebivalci zavest skupnosti.

Vendar sem prepričan, da koroškemu regionalizmu nikakor ne gre pripisovati odločilne vloge za politično orientacijo Korošcev. Zemlja sama ni nikak fatum, ki bi produciral zavest ljudi. Da je to stališče geografskega determinizma napačno, dokazuje že dejstvo, da se ozemlje in meje Koroške v zgodovini pogosto menjajo. Nekoliko bolj realen pomen dobi koroški regionalizem v luči gospodarskih interesov. Sem spada n. pr. znani argument, da pomeni jugoslovanska zmaga v coni A izgubo celovškega trga za agrarne produkte. Ta argument spada med priložnostne motive plebiscitnih

odločitev, torej v isto vrsto kakor n. pr. dejstvo, da ima Jugoslavija vojaško obveznost, Avstrija pa ne. — V celoti je pa mogoče reči, da se je na Koroškem izvršil isti proces kakor drugod in da tam koroški regionalizem že davno ni več odločilen. Z njim predvsem absolutno ni mogoče razložiti dejstva, da se je del slovensko govorečega prebivalstva odločil za slovensko zavest, drugi del pa proti njej. Kakor bomo namreč videli, so se proti slovenski zavesti odločile prav tiste socialne plasti, za katere ni mogoče trditi, da vise s posebno ljubeznijo na zemlji in na starih, častitljivih tradicijah. Zato mislim, da je bilo geslo o nedeljeni Koroški bolj lepa gesta in dekoracija kakor pa resnično najgloblji in odločilni motiv.

Mnogo bolj važen vzrok je stoletna nemška politična in gospodarska premoč v deželi. Koroško plemstvo je bilo nemško ali se je pa vsaj zelo zgodaj po ogromni večini ponemčilo. Višja duhovščina je bila tudi nemška. V mestih in trgih je bila vsaj višja plast sestavljena iz nemških doseljencev in pa iz ljudi, ki so se že zelo zgodaj prilagodili jezikovnemu značaju svojega socialnega sloja. Moderna doba je ustvarila sloj večjih gospodarskih pridobitnikov, ki nastanejo z bankami, veletrgovino, industrijo in rudniki, in pa intelektualne sloje, ki živijo po večini kot državni uradniki ali pa v svobodnih poklicih (juristi, zdravniki, inženjerji, profesorji, učitelji itd.). Vsi ti poklici so bili po veliki večini vedno nemško orientirani. Pri tej asimilaciji socialno nadrejenih, ki so potem vplivali na vse druge s svojim zgledom in s svojo močjo, moramo ločiti dve razdobji. Pred sredo 19. stoletja je ostala germanizacija omejena na višje socialne plasti, kjer se je pa vršila pretežno nezavedno kot del samo ob sebi umevne prilagoditve novemu socialnemu okolju. Kasneje pa postane germanizacija zavesten političen program, ki se ne omejuje več samo na višje plasti, ampak hoče zajeti tudi vse, ki so pod njihovim vplivom ali pa od njih odvisni. Njenim namenom služi ves državni in deželni aparat, vse šolstvo, vsa trgovina, industrija, rudniki in železnica.

Efekt nemške premoči je bil v prvem razdobju asimilacija socialno pomembnih, a številčno slabih vrhnjih plasti, ki se je izvršila nezavedno; ljudstvo je pa ostalo slovensko. V drugem razdobju je zajela germanizacija tudi druge plasti in se ni vršila več nezavedno; istočasno se pa širi tudi nasprotna akcija, slovenski narodni preporod. Sugestivni vpliv nasprotnikove gospodarske, politične in kulturne premoči prihaja še vedno zelo v poštev, še bolj pa seveda politični in gospodarski pritisk sam. Vseh teh momentov ne smemo prezreti. Vendar sem pa prepričan, da bi uspeh germanizacije ne bil tako velik, če bi prihajali v poštev samo ti zunanji faktorji in če se jim ne bi pridružili še notranji motivi, ki so delali v njenem smislu.

Preden odgovorimo na to vprašanje, moramo primerjati značaj krajev, ki so zapadli germanizaciji, in krajev, ki so ostali slovenski. To nalogo si je zastavil dr. M. Wutte v svoji prvi razpravi o germanizaciji Koroške, ki je izšla pred 30 leti (*Die sprachlichen Verhältnisse in Kärnten auf Grundlage der Volkszählung von 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jahrhundert, Carinthia I, 96, 1906*), in prišel do naslednjega rezultata:

„Der Grund des Vorherrschens des deutschen Elementes in den größeren Orten des slowenischen Sprachgebietes ist die Tatsache, daß Handel, Industrie und Gewerbe sich vielfach in deutschen Händen befinden. Auch der Verkehr begünstigt das deutsche Element. Überall dort, wo Verkehrsstrassen das Land durchziehen, dringt das deutsche Element siegreich vor, während mehr abseits gelegene Gegenden den slowenischen Charakter reiner und länger bewahren. So kann man auf der Sprachenkarte an der stärkeren Mischung des slowenischen Gebietes den Zug der Südbahn von Unterdrauburg bis Villach und den der Strassen über den Loibl und den Seeländer Paß unschwer verfolgen. Ebenso ist das verkehrsreiche Kanaltal und das unterste Gailtal deutsch oder wenigstens stark gemischt. Am meisten begünstigt aber wird das deutsche Element durch den Fremdenverkehr, wie dies die jetzt schon fast ganz deutschen Ufer des Wörthersees beweisen“ (str. 159—60).

In nekaj strani kasneje: „Fragen wir nun nach der Ursache der Zunahme der deutschen Umgangssprache, so gibt uns der Charakter der Gegenden, wo eine solche Zunahme zu bemerken ist, selbst Aufschluß. Überall dort, wo Fremdenverkehr (Wörthersee, Nötsch und Förk), Industrie (Ferlach) oder regerer Handel und Verkehr (Klagenfurt und Umgebung, die Gegenden an der Südbahn östlich von Klagenfurt, die Gegend von Unterdrauburg) herrscht, hat das deutsche Element erheblich zugenommen. Industrie, Handel und Verkehr sind also in Kärnten die besten Bundesgenossen des Deutschtums. Sie sind fast durchwegs in den Händen der wirtschaftlich stärkeren und fortschrittlicheren Deutschen, mit ihrer Entwicklung schreitet auch die Weiterverbreitung der deutschen Umgangssprache vor“ (str. 173—74).

Dr. Wutte trdi dalje, da ne more biti govora o nasilni germanizaciji — teza, ki je seveda več kakor dvomljiva. Nekega pravičnega jedra pa ni mogoče odrekati njegovemu članku. Kraji, ki žive od industrije, trgovine, prometa (železnica!) in tujskega prometa, so mnogo bolj ponemčeni in nemško orientirani kakor pa pretežno agrarni kraji. Letoviški kraji ob Vrbskem jezeru so bolj ponemčeni kakor pa vasi v gričevju severno od jezera, ki leže tik ob narodni meji. To tezo je pa treba še razširiti na vsa mesta in trge in ne samo na tisti del njihovega prebivalstva, ki živi od gospodarskega pridobivanja, ampak tudi na uradništvo. Sem spadajo slednjič še vsi tisti, ki na vasi predstavljajo najbolj pomeščanjeni element (učitelj, poštar, gozdar). S tem pridemo do rezultata, ki ga bodo priznali vsi tisti, ki poznajo razmere na Koroškem: slovenski jezik in zavest predstavlja v prvi vrsti kmetski element z duhovščino, germanizacijo in še bolj nemško orientacijo pa pomeščanjeni element.

To je pa seveda samo konstatacija dejstva, ne pa njegova pojasnitev. Če primerjamo razmere na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, vidimo najprej, da ta pojav ni nič specifično koroškega. Za kranjska mesta je znano, da so prešla šele za Taaffejevega režima v osemdesetih letih preteklega stoletja definitivno v slovenske roke. Še težji je bil položaj na Štajerskem vseskozi do l. 1918., v gospodarskem pogledu pa so še danes Nemci zelo močni. Nagnjenost k nemški orientaciji pri urbaniziranem elementu torej ni nič specifično koroškega in mora imeti globlje korenine. Na drugi strani nas pa uči primer kranjskega in deloma tudi štajerskega meščanstva, da tu ne gre za nikak nesprenemljiv fatum. Slovensko predvojno meščanstvo teh dežel je pokazalo — potem ko se je orientiralo v slovenskem smislu — veliko nacionalno borbenost. S tem je dokazalo, da bi moglo biti drugače tudi na Koroškem.

Kakšni so torej resnični razlogi nemške orientacije urbaniziranih plasti? S koroškim regionalizmom tu seveda ne bomo prišli daleč. Kdo bi hotel verjeti, da visi urbanizirani človek z večjo ljubeznijo na posebnostih lokalnega kolorita in lokalne zavesti kakor pa pravi kmet? Mnogo bolj tehten vzrok je nemška gospodarska in politična premoč. Tu ni težko spoznati, da pridejo doseljevanje iz nemških krajev, znanje nemškega jezika, sugestija nemške kulture in mnenje o superiornosti vsega nemškega, posebno pa materialna odvisnost od nemškega delodajalca in nemške javne oblasti pri urbaniziranih plasteh mnogo bolj v poštev kakor pa pri kmetem sloju. Vzporedno s temi zunanji razlogi pa vplivajo pri teh socialnih plasteh še drugi, notranji motivi.

A. Beg, ki je v predvojni dobi z veliko ljubeznijo zbiral podatke za narodnostno stanje na Koroškem, je napisal v epilogu svoje knjige „Slovensko-nemška meja na Koroškem“ naslednje opombe:

„Ne prisvajam si ne pravice ne sposobnosti, dajati poklicanim činiteljem navodil in podrobnih načrtov za narodno bojevanje. Znano mi je, da je laglje svetovati, kakor pa storiti; laglje grajati, kakor pa zboljševati. Vendar pa ne morem zamolčati subjektivnega prepričanja, da je politika koroških voditeljev izza Einspielerjeve dobe pa do današnjega dne polagoma, toda sistematično odbijala za duhovniki najvplivnejše narodne bojevnike t. j. učiteljstvo. Res, da je k odtujenju učiteljstva mnogo pripomogel nesrečni sistem, res pa je tudi, da bi se s prijazno in pravično pisavo in taktiko bilo dalo polagoma pridobivati posamezne učitelje v narodne vrste. Toda politična organizacija se je preveč razdeljevala med šarže okoli celovškega kapitelja, novodobno šolstvo in njega učiteljstvo pa se je odkrito in prikrito pikalo, a to brez razlike narodnosti, dokler se ni učiteljstvo umaknilo od politične organizacije in — od svojega naroda sploh. — Kdor bi mi hotel očitati, da mi narekuje tako pikre besede liberalizem, temu priporočam, naj pazno prečita vse koroško časopisje od Einspielerjevega „Prijetelja“, oziroma „Slovenca“ pa do zadnjih letnikov „Mira“. Zapostavljeni učitelji ne le, da so sami uskočili v nasprotniški tabor, temveč so potegnili za seboj tudi vplivnejše po-

sestnike. In tako so nastali po deželi takozvani „deutschfreundlich“, „fortschrittlich“ krogi, ki bi mnogi izmed njih bili še pred leti s poštenim in treznim kompromisom pridobiti za slovensko stvar. Saj navadno še sami zatrjujejo, da so Slovenci, le svobodno prepričanje si hočejo ohraniti ter se ne puste upregati v nazadnjaški jarem. Danes je v takih izgovorih že več frazerstva, kakor resnice, da si nemškutarji tolažijo z njim svojo vest. Neki starejši učitelj, rodом Slovenec, mi je odkrito priznal, da se odteguje slovenskemu političnemu delovanju le zato, ker bi ga njegovi stanovski tovariši začeli črtiti, češ, da se brati s sovražniki novodobne šole.“ (str. 103—104).

Podobne trditve ponavlja A. Beg tudi v svoji knjigi „Narodni kataster Koroške (Lj. 1910, str. 70, 76). V resnici so vsi tisti, ki danes študirajo politično zgodovino Koroške koncem preteklega stoletja, presenečeni, ko vidijo, da si stojita v slovenskem in mešanem delu dežele le dve stranki nasproti, slovenska konservativna in nemška liberalna. V vseh sosednjih pokrajinah na severu in na jugu poznajo Nemci in Slovenci obe orientaciji. Le za slovensko Koroško se zdi, da je narodna orientacija odvisna od svetovnega nazora. Zato se meščanske in pomeščanjene plasti ne odločajo le za liberalizem — to delajo te plasti tudi drugod — ampak tudi za nemštvo.

Zdravilo, ki ga predlaga A. Beg, t. j. stari nasvet narodne sloge, se mi zdi manj prepričevalno. Razkol med obema političnima, kulturnima in gospodarskima orientacijama je bil pač na Koroškem prav tako nujen kakor drugod. Zato slovenski liberalci ne bi smeli samo jadikovati, ko so videli, da dela politično vodstvo v Celovcu v smislu konservativnega nazora. Saj je bilo tudi drugod na Slovenskem v začetku tako. Slovenski preporod v šestdesetih letih se je začel v znamenju konservativnih gesel. Šele kasneje se je formiral v poseben političen tabor tudi slovenski liberalizem. S tem so bili ustvarjeni prvi pogoji za osvojitve mest in trgov po Slovencih. Na Koroškem pa do poskusa formiranja slovenskega liberalnega tabora sploh ni prišlo. Težkoče bi bile seveda zelo velike in trenutni uspeh majhen; vendar bi pa mogel tak poskus slovenski stvari samo koristiti. Neaktivnosti slovenskega liberalizma, ki je slonela na napačno uporabljanem geslu narodne sloge, je treba pripisovati del krivde na dejstvu, da so prešli liberalno usmerjeni ljudje v tako ogromni večini v nemški tabor. Zunanjemu momentu nemške premoči in pritiska, ki je bil že sam zelo pomemben, se pridruži še notranje moralno opravičilo in Deschmannov problem postane za slovensko Koroško reden in trajen pojav.

III

Poleg konservativne in liberalne struje se pa na Koroškem že zelo zgodaj pojavi socialna demokracija. Njen pomen je velik, mnogo večji kakor v sosednih pokrajinah. Že l. 1897., ko se pri državnozborskih volitvah prvič uvede splošna kurija, so dobili socialni demokrati na Koroškem v tej kuriji 17% vseh oddanih glasov. Pri prvih državnozborskih volitvah po načelih splošne, enake in direktne volilne pravice l. 1907. so dobili socialni demokrati na Koroškem pri prvem glasovanju preko 23% vseh glasov, pri ožjih volitvah pa dva mandata (od 10), medtem ko v celoti slovenskih volilnih okrajev vseh dežel tedanje avstrijske državne polovice niso dosegli povprečno niti 8% vseh glasov in niti enega mandata. Pri tem pa socialna demokracija nikakor ni omejena na nemški del Koroškega; povprečje socialističnih glasov v slovenskih sodnih okrajih dosega 17% vseh glasov in Borovlje, Mežiška dolina ter Podklošter so že tedaj postojanke socialistov; še večjo moč pa predstavljajo socialisti v narodnostno mešanih okrajih, saj tvorijo Slovenci znatno manjšino v obeh volilnih okrajih, kjer sta bila izvoljena socialistična poslanca (Celovec—okolica in Beljak). — Pri naslednjih državnozborskih volitvah l. 1911. dosežejo socialni demokrati na Koroškem že v prvem turnusu skoraj 30% vseh glasov, medtem ko njih delež na slovenskih glasovih vseh okrajev avstrijske državne polovice le malo presega 8%. V pretežno slovenskih sodnih okrajih na Koroškem dobe pri teh volitvah socialni demokrati že eno četrtno vseh glasov, v narodnostno mešanem beljaškem okraju in v celovski okolici pa seveda še več. Že l. 1913. vzklika slovenska polemična brošura „Aus dem Wilajet Kärnten“: „Es gibt kein Kronland in Osterreich, abgesehen vielleicht von Böhmen und Schlesien, die aber anerkannte Industrieländer sind, das sich diesbezüglich mit Kärnten messen könnte“ (str. 258).

Po svetovni vojni se je razvoj v tej smeri nadaljeval. Naj omenim le dva primera. Pri parlamentarnih volitvah l. 1927. je dobila socialno demokratska stranka 37%, pri volitvah l. 1930. pa celo 39% vseh glasov. Poleg nje se pojavlja tudi komunistična stranka, ki pa doseže le okrog

1% glasov. Odstotek socialnodemokratskih glasov je bil tudi za Avstrijo primeroma visok in je le malo zaostajal za državnim povprečjem; pri zadnjih parlamentarnih volitvah l. 1930. je imel od vseh avstrijskih zveznih dežel le Dunaj večji odstotek socialističnih glasov kakor Koroška. Socialnodemokratska stranka postane v povojni dobi najmočnejša politična stranka na Koroškem in prevzame v tem pogledu vlogo, ki jo je imela pred vojno nemška liberalna stranka. In zopet je slovenski del dežele sodeloval pri tem razvoju. V pretežno slovenskih sodnih okrajih je dobila socialnodemokratska stranka l. 1927. nad eno tretjino, l. 1930. pa že okrog 40% vseh glasov; v okrajih, kjer tvorijo Slovenci znatno manjšino, predvsem v okolici obeh glavnih mest, je bil pa odstotek njenih glasov seveda še večji.

Važnosti teh dejstev ni treba posebej poudarjati. Jasno je, da si je socialna demokracija pridobila toliko pristašev s svojimi socialnimi gesli in ne s kakršnokoli nacionalistično agitacijo. Kljub temu je pa dejstvo, da je stala socialna demokracija pri vseh važnih odločitvah v predvojni dobi, v času plebiscita in v avstrijski republiki dosledno in sklenjeno na avstrijskem, oz. na nemškem stališču. S slovenske strani se ni nikdar izvršil kak večji poizkus, da bi se organizirala posebna socialistična stranka s slovenskim programom in pod slovenskim vodstvom. Socialisti so imeli vedno nemške voditelje in kljub njihovi navidezni nevtralnosti si smemo staviti vprašanje, če nam niso oni s svojim velikim številom pristašev, ki so si jih pridobili s svojo socialno agitacijo, v političnem pogledu škodovali prav toliko kakor pa ves nacionalizem nemških liberalcev. Socialna demokracija ima tudi svoj delež na dejstvu, da smo izgubili plebiscit. Zato je važno vprašanje vzrokov njene velike moči na Koroškem.

Odgovor se zdi na prvi pogled preprost: socialna demokracija se naslanja na delavstvo v industriji, rudnikih in pri železnicah. Ta odgovor je seveda točen in ne more biti dvoma, da se je posebno v začetku socialna demokracija opirala skoraj izključno na te socialne plasti. Kasnejšega razvoja socialne demokracije in posebno njenega razmaha v povojni dobi pa ti momenti nikakor ne morejo zadovoljivo pojasniti. Ne smemo namreč pozabiti, da je Koroška še danes v veliki meri agrarna dežela. Pri predvojnih štetjih prebivalstva je pripadala na Koroškem poljedelstvu vedno več kakor polovica vseh ljudi in še pri zadnjem štetju l. 1910. so dohnali, da živi od poljedelstva in gozdarstva 56,7% in od ostalih produktivnih panog le ostalih 43,3% prebivalstva (rentniki, pensionisti in drugi v gospodarskem procesu ne sodelujoči niso upoštevani). Po vojni se je razmerje spremenilo in l. 1934. pripada poljedelstvu le še 46,9%, ostalim produkcijskim panogam pa 53,1% prebivalstva. V primeri s celotnim ozemljem sedanje avstrijske republike, kjer doseže delež polje-

delskega prebivalstva l. 1910 komaj 35,2%, l. 1934. pa 32,9%, je torej Koroška primeroma precej agrarna dežela. Še bolj velja to za slovenski del dežele, saj ima velikovski okraj, kjer živi največ Slovencev, l. 1934., ko je bilo naštetega na vsem Koroškem komaj 47,3% poljedelskega prebivalstva (ta odstotek je nekoliko višji od zgoraj navedenega, ker je tu šteto vse hišno osebje, ki živi v gospodinjstvu delodajalca, pri delodajalčevi gospodarski panogi), še 65,8% od agrarne produkcije živečega prebivalstva in tvori najbolj agraren okraj vse Koroške. Pri primerjanju z jugoslovansko Slovenijo se razmerje seveda spremeni. Tu sta živeli l. 1910. po ugotovitvah dr. A. Melika še dve tretjini prebivalstva od poljedelstva, a tudi l. 1931. še 60,35%; za primerjanje s Koroško bi bilo treba to število še povečati za nekaj odstotkov, ker je pri njem upoštevano celotno prebivalstvo z rentniki, penzionisti itd. vred, ki na Koroškem niso všteti. Ker principi poklicne statistike niso v vseh pogledih enaki in ker njena zanesljivost tudi ni vedno vzorna, naj tu zaokrožim vso primerjavo in postavim trditev, da je delež poljedelskega prebivalstva na celotnem prebivalstvu vse Koroške za 10—20% manjši kakor pa njegov delež na slovenskem ozemlju v Jugoslaviji. Na slovenskem Koroškem je seveda ta razlika še manjša. Koroška je v primeri s Kranjsko ali slov. Štajersko brez dvoma manj agrarna, vendar pa ta razlika ni tako velika, da bi mogli z njo pojasniti veliko moč socialne demokracije. V poštevek pride pač še drug moment: prodiranje socialne demokracije na vas, med agrarno prebivalstvo. To velja že za predvojno dobo, kakor pravilno konstatira brošura „Aus dem Wilajet Kärnten“ na že citiranem mestu, še mnogo bolj pa seveda za povojne volitve in sicer tako za nemški kakor tudi za slovenski del dežele. O tem nas morejo prepričati volilni rezultati čisto agrarnih krajev. Vzroke tega značilnega pojava je pa treba iskati v agrarni strukturi Koroške.

Socialno strukturo Koroške moremo deloma spoznati že iz statistike poklicev, ki ne razlikuje prebivalstva samo po produkcijskih panogah, v katerih se posamezniki udeležujejo, ampak tudi po položaju, ki ga posamezniki zavzemajo v svojih panogah. Avstrijska statistika upošteva pri tem samo resnične zaposlence, ne pa njihovih svojcev, in razlikuje samostojne, t. j. tiste, ki delajo za lasten račun, nadalje v njihovem gospodarstvu aktivno sodelujoče rodbinske člane, potem nameščence, delavce in slednjič vajence. Zelo zanimivo je primerjanje razmerja med temi skupinami pri zaposlencih v poljedelstvu in gozdarstvu in pa pri zaposlencih vseh produkcijskih panog (rentniki, upokojenci in drugi gospodarsko neaktivni stanovi so tudi tukaj izvzeti). Naj navedem tu nekaj števil za Koroško, ki sem jih prevzel, oz. izračunal iz uradnih publikacij štetja 1934.

	Zaposleni vseh gosp. panog v %	Zaposleni v poljedelstvu in gozdarstvu v %
Samostojni	21·0	24·5
Sodelujoči rodb. člani	16·5	32·5
Nameščenci	9·9	1·4
Delavci	50·7	41·6
Vajenci	1·9	0·0
Skupaj	100·0	100·0

Da omogočim primerjanje med agrarno strukturo celotne Koroške in slovenskega dela dežele, naj navedem tu še relativne številke zaposlencev v agrarni produkciji v velikovškem okraju, kjer živi največ Slovencev.

Samostojni	25·8
Sodelujoči rodb. člani	34·5
Nameščenci	0·9
Delavci	38·8
Vajenci	0·0
Skupaj	100·0

Iz teh številk sledi, da je odstotek delavstva v koroški poljedelski produkciji presenetljivo visok in da presega dve petini vseh zaposlencev. Če ga primerjamo z odstotkom delavstva v vseh gospodarskih panogah, kamor spadajo vendar poleg poljedelstva še n. pr. rudarstvo, industrija, železnica, torej področja, kjer tvori delavstvo ogromno večino vseh zaposlencev, vidimo, da ne zaostaja odstotek agrarnega delavstva za celotnim odstotkom delavstva niti za 10%. Število kmetskega delavstva je na Koroškem še vedno večje od števila delavstva, zaposlenega v obrti in industriji. Pri tem pa je treba še upoštevati, da šteje avstrijska statistika vse bližnje sorodnike kmetskega gospodarja, ki so zaposleni v njegovem gospodarstvu, principiarno v skupino „sodelujoči rodbinski člani“, tudi če so se sami v svojih prijavah označili kot hlapci ali dekle. Če primerjamo agrarno strukturo vse Koroške in pa velikovškega okraja, kjer živi največ Slovencev, vidimo, da med njima ni nikake bistvene razlike. Razčlenitev skupine agrarnega delavstva v manjše grupe bi pokazala, da pripadata skoraj dve tretjini poslom, ostali del pa kmetskemu delavstvu v ožjem smislu besede. Prejšnja štetja so pokazala v tem pogledu približno isto sliko kakor štetje 1934. Zato smemo trditi, da na Koroškem približno 40% v poljedelstvu zaposlenih ne obdeluje niti lastne zemlje, niti zemlje svojih najožjih sorodnikov, ampak tvori skupino kmetskih poslov in delavcev. Ta odstotek je izredno visok celo v primeri z ostalimi avstrijskimi deželami, še mnogo bolj pa v primeri s slovenskimi pokrajinami.

To nam potrjuje tudi statistika zemljiške posesti na Koroškem in v sednjih pokrajinah. Že M. Hainisch je trdil v svoji knjigi „Die Zukunft der Deutschösterreicher“, ki je izšla l. 1892., da je Koroška pokrajina pretežno srednje kmetske posesti, medtem ko na Kranjskem in še bolj na Primorskem prevladujejo mala posestva ali vsaj mali kmetski obrati. Pri tem se je mogel opirati na zelo malo podatkov, ker je bila statistika kmetske posesti tedaj šele v začetkih. Njegovo naziranje je pa potrdilo štetje poljedelskih obratov po stanju od 3. junija 1902. Naj navedem tu nekaj karakterističnih rezultatov tega štetja, ki je še danes naš glavni vir za statistiko kmetske posesti.

Število poljedelskih obratov po obsegu produktivne površine

	Do 5 ha		5 — 20 ha		20 — 100 ha		nad 100 ha		Skupaj	
	obratov	%	obratov	%	obratov	%	obratov	%	obratov	%
Koroška	13.021	39·2	10.901	32·7	8.307	25·0	1.065	3·1	33.294	100·0
Kranjska	38.497	51·0	29.515	39·1	7.133	9·5	332	0·4	75.477	100·0
Goriška	20.076	68·0	8.619	29·2	752	2·6	80	0·2	29.527	100·0

Te številke jasno dokazujejo, da prevladujejo na Koroškem srednji in večji kmetski obrati, na Kranjskem in posebno na Goriškem pa mali obrati. Res je sicer, da teh števil ne smemo vzeti preveč mehanično, ker se vrednost zemljišča ne ravna samo po obsegu kulturnih tal. Upoštevati je treba posebno različnost kultur: na Koroškem je gozd zastopan močneje kakor na Kranjskem in zlasti na Goriškem, medtem ko na Koroškem skoraj ni vinogradov, ki predstavljajo veliko vrednost že pri majhni obdelani površini. Vendar bi pa tudi primerjava posameznih vrst kulturnih tal (polja, travnikov itd.) v različnih deželah pokazala velike razlike med njimi. Tu naj omenim le še eno poglavje statistike poljedelskih obratov, ki pride za naše vprašanje posebno v poštev, t. j. vprašanje, koliko so posamezni posestniki obdelovali svoja zemljišča sami, oz. s pomočjo svojih rodbinskih članov, in koliko so se posluževali tujih delovnih sil.

	Vseh polj. obratov		Rodbinski obrati				Obrati s tuj. del. silami			
			z lastniki		z rodb. čl.		brez uradn.		z uradn.	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
Koroška	33.294	100·0	2.601	7·8	13.796	41·4	15.886	47·8	1.011	3·0
Kranjska	75.477	100·0	8.794	11·7	48.850	64·7	16.737	22·1	1.096	1·5
Goriška	29.527	100·0	3.212	10·9	20.508	69·5	5.563	18·8	244	0·8

To tabelo lepo izpopolnjujejo podatki o številu in grupaciji vseh v poljedelstvu zaposlenih oseb na podlagi rezultatov iste statistike.

	Lastniki		Rodb. člani		Uradniki		Posli in dnin.		Skupaj	
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%	štev.	%
Koroška	33.322	24·6	55.292	40·8	1.307	1·0	45.648	33·6	135.569	100·0
Kranjska	76.140	31·3	142.707	58·8	1.371	0·6	22.657	9·3	242.875	100·0
Goriška	30.800	31·0	62.733	63·2	343	0·3	5.482	5·5	99.358	100·0

Te številke govore same zadosti jasno. Na Koroškem prevladuje srednja in večja kmetska posest; število malih obratov je primeroma majhno. Zato dela več kakor polovica kmetijskih obratov s tujimi delovnimi silami; več kakor eno tretjino vsega v poljedelstvu zaposlenega prebivalstva pa tvorijo posli in dninarji, ki sami nimajo nič zemlje. Na Kranjskem in še bolj na Goriškem pa prevladuje mala posest ali vsaj mali obrat; če kmet ni lastnik zemlje, jo obdeluje vsaj kot najemnik, viničar ali kolon. Nad tri četrtine vseh obratov tvorijo čisti rodbinski obrati in posli ter dninarji skupaj ne tvorijo niti 10% v poljedelstvu zaposlenega prebivalstva.

V zvezi s tem je zanimivo vprašanje, koliko odstotkov vse površine odpade na mala, srednja in večja posestva. Tu ne pride v poštev statistika poljedelskih obratov, ki sloni na prijavah posameznikov, od katerih niso vse popolnoma točne, ampak statistika zemljiške posesti, ki črpa iz zemljiškega katastra. Vidiki te statistike se ne ujemajo popolnoma z vidiki statistike obratov, ker je tu odločilen juridični kriterij lastnine zemlje in ne kriterij gospodarskega obrata; zato ne pridejo v poštev najemniki, koloni itd., medtem ko se štejejo n. pr. primeri solastništva posebej. Statistika zemljiške posesti je bila na Koroškem publicirana tik pred svetovno vojno po stanju od 31. decembra 1907. Dognala je, da pripadajo malim posestvom (do 5 ha) le 3% celotne in prav tako 3% produktivne površine; srednjim posestvom (5—200 ha) pripada 58% celotne in 63% produktivne površine, veleposestvom (nad 200 ha) pa 39% celotne in 34% produktivne površine. Ustrezajoči odstotki za celotno površino slovenske Štajerske po stanju od 31. decembra 1896 so: 14% : 74% : 12%; podatki za produktivno površino niso znani. V ostalih slovenskih deželah ta statistika ni bila izvedena. Kljub vsem rezervam smemo torej trditi, da potrjuje tudi ta statistika dejstvo, da je Koroška dežela prevladujoče srednje in večje kmetske posesti.

Vpliv koroške agrarne strukture se kaže tudi v demografiji, kakor je prvi dokazal baš M. Hainisch. Večja in srednja kmetska posestva morejo ohraniti svoj obseg le, če se ne dele in če je pri dedovanju favoriziran glavni dedič, ki mu odplačevanje deležev ostalih dedičev ne obremeni preveč njegovega gospodarstva. Vsa ta dejstva pa veljajo prav za Koroško v veliko večji meri kakor za druge dežele, v katerih žive Slovenci. Utemeljena je ne samo v ljudskem prepričanju, ampak tudi v posebnem zakonu

o delitvi dediščine, izdanem za Koroško l. 1903. Zlasti samotne kmetije v goratih krajih se v resnici nikdar ne dele. Posledica tega pa je, da se more dedič poročiti šele tedaj, ko prevzame posestvo, t. j. po navadi primeroma pozno; vsi ostali sinovi, kakor tudi vsi številni posli pa ostanejo sploh neporočeni. Zaradi nizkega števila porok je odstotek neporočenega odraslega prebivalstva na Koroškem izredno visok, kar je vzbujalo pozornost že v 18. stoletju. Odtod visok odstotek nezakonskih otrok, kar pa vendar ne more preprečiti, da bi ne bilo število rojstev na Koroškem primeroma nizko. Število smrti pa ni manjše kakor drugod, posebno zaradi višjega odstotka pri nezakonskih otrocih. — Naj navedem tu dokaze le za dve dejstvi, za nizek prirodni prirastek in za visok odstotek nezakonskih otrok.

Povprečni letni prirodni prirastek (v promilih)

	Koroška	Kranjska	Primorska
1851—60	2·7	2·4	6·0
1861—70	3·2	6·5	8·4
1871—80	3·1	5·8	6·5
1881—90	5·3	7·8	8·2
1891—900	6·0	8·3	8·1
1901—10	7·9	10·0	11·7

Za odstotek nezakonskih otrok naj navedem po brošuri „Aus dem Wilajet Kärnten“ številke za l. 1910.:

Koroška	37·2%
Kranjska	6·4%
Goriška	4·8%

Te številke veljajo seveda le za eno leto in v splošnem so bile difference med deželami nekoliko manjše. Vendar je pa bila ta razlika vedno zelo velika in Koroška ima že v predmarčni dobi nad eno tretjino nezakonskih otrok. To dejstvo pa že samo govori proti trditvam iste brošure, da je tega kriv nemški liberalizem, ki pred sto leti vendar še ni mogel vplivati. Prav tako nevzdržna je tudi teza Othmarja Spanna, ki hoče pojasniti te razlike iz zuačaja posameznih narodov in plemen (Die Unchelichkeit in Österreich nach Volksstämmen . ., Statist. Monatschr., N. F. XIV., 1909, str. 120—22). Pri tem je vzel ozemlje posameznih narodov in plemen kot celoto ter pri tem dobil različne odstotke; če bi pa primerjal posamezne okraje pri istem narodu (n. pr. koroške in goriške Slovence), bi se prepričal o nevzdržnosti svoje teze. Glavni vzrok visokega števila nezakonskih otrok na Koroškem je pač treba iskati v agrarni strukturi dežele.

Svojevrstnost koroške socialne strukture pride v dobi splošne volilne pravice nujno do veljave tudi v politiki. Doslej je bil za naše kraje le enkrat izvršen poizkus statistike socialne pripadnosti volilcev; izvedla ga je avstrijska statistična centralna komisija na podlagi seznamov volilcev za državnozborske volitve l. 1907. Pri tem ni odredila kakih novih povpraševanj, ampak se je poslužila kar označbe stanu v volilnih seznamih samih; zato utegne biti v podrobnostih precej napak, v splošnem so pa rezultati brez dvoma precej blizu resnici. Ker so bile volitve tajne, je bilo mogoče razlikovati le med celotnim številom volilnih upravičencev in pa med številom tistih, ki so se volitev udeležili, oz. se od njih abstinirali. Ker pa udeležba pri volitvah ne kaže posebno značilnih razlik med stanovi, sem se omejil le na statistiko volilnih upravičencev in pri tem združil številne kategorije v publikaciji avstrijske statistične komisije v nekaj glavnih skupin.

Volilni upravičenci l. 1907. po poklicu

	Poljedelstvo in gozdarstvo				Ostali poklici			Brez nav. pokl.	Skupaj
	samost.	nam.	delavci	kajž.	samost., rentn.	nam., upok.	del.		
Vsa Koroška	22.917	216	14.541	2.910	10.649	4.590	16.651	71	72.545
Kor. slov. vol. okr.	2.951	38	1.797	723	1.214	449	2.690	13	9.875
Kranjska	53.929	74	6.938	5.525	12.348	4.456	15.324	149	98.743
Goriška	30.833	49	1.179	218	8.487	1.951	10.703	162	53.582

Kdor primerja razmerje med agrarnimi in neagrarnimi volilci v posameznih deželah, mu postane takoj jasno, da je tudi Koroška pretežno agrarna dežela in da je tam agrarnega prebivalstva le za nekaj odstotkov manj kakor v ostalih dveh deželah. Tudi medsebojno razmerje posameznih delov neagrarnega prebivalstva ne kaže posebno značilnih razlik. Drugače je pa pri volilcih, ki živijo od poljedelstva; kmetijski delavci (t. j. posli, dni-narji in sezonski delavci) predstavljajo na Koroškem skoraj dve tretjini števila samostojnih posestnikov, na Kranjskem komaj eno osmino, na Goriškem, kjer razen tega ni skoraj nič kajžarjev, pa niti ene petindvajsetine. Zelo zanimivo bi bilo primerjanje posameznih volilnih okrajev, ki ga pa moram tu opustiti. Posebej sem navedel le koroški slovenski volilni okraj, da dokažem, da agrarna struktura tam ni bistveno drugačna kakor drugod na Koroškem; visoko število neagrarnega delavstva je treba pripisovati predvsem Borovljam in Mežici.

Socialna demokracija je temeljito izkoristila vse te značilnosti koroške agrarne strukture. V povojni dobi je bilo tudi na poljedelske delavce razširjeno socialno zavarovanje; uvedba zavarovanja in stroški, ki so bili združeni z njim, so vzbudili odpor pri kmetijskih posestnikih, ki sami tega zavarovanja niso bili deležni. Še večje nasprotovanje pri njih je vzbudila seveda socialistična zahteva, da naj se osemurni delavnik razširi tudi na poljedelstvo. Obenem se pa na kmetih vedno bolj čuti pomanjkanje poljedelskih delavcev, ki se izseljujejo v mesta; to postane zelo neprijetno za velik del koroških kmetij, ki so navezane na posle in delavce. Iz vseh teh razlogov raste nasprotje med kmetijskimi delavci, ki so organizirani po večini v socialistični stranki, in med posestniki, ki jih združuje deloma Landbund, deloma pa Koroška slovenska stranka.

To trditev je mogoče dokazati celo statistično. Tudi Koroška je imela svojo Kmetijsko družbo, ki se je pa l. 1910. spremenila v Deželni kulturni svet (Landeskulturrat), korporacijo z napol javnopravnim značajem, ta pa l. 1932. v Kmetijsko zbornico (Landwirtschaftskammer), ki je popolnoma javnopravna institucija. Prve volitve v Kmetijsko zbornico so se vršile 20. novembra 1932., torej le nekaj mesecev pred uvedbo avstrijske diktature. Volilno pravico so imeli vsi tisti, ki so bili v splošnem seznamu volilcev (Bürgerliste) in bili obenem lastniki posestev s poljedelsko površino (t. j. polje, travnik in vrt) v obsegu nad 2 ha ali pa drugih posestev v obsegu nad 20 ha, nadalje najemniki posestev istega obsega, potem lastniki posestev z obsegom pod 2 ha, če jim je občina potrdila, da krijejo svoje poljedelske potrebe vsaj za polovico leta iz pridelka svojega posestva, slednjič pa še osebe, ki so 20 let izpolnjevale te pogoje (n. pr. užitkarji), in pa učitelji kmetijskih šol ter uradniki kmetijskih korporacij. Iz teh zakonskih določb jasno sledi, da so bile volitve v Kmetijsko zbornico izraz politične orientacije kmetijskih posestnikov; volilne pravice nima del kajzarjev (posestniki zemljišč pod 2 ha, ki ne pridelajo zadosti za svojo porabo za pol leta), nadalje vsi posli, dninarji in poljedelski delavci sploh in pa seveda vse prebivalstvo, ki ne živi od poljedelstva. Volilni rezultati so izzvali pri Slovencih veliko navdušenje, ker je dosegla Koroška slovenska stranka nepričakovano velik uspeh. Naj navedem tu najprej relativne številke glasov posameznih strank za vso Koroško in pa za tiste sodne okraje, kjer je dobila Koroška slovenska stranka (pod imenom „Kmečka zveza“) absolutno večino glasov.

	Slov. str.	Landbund	Soc. dem.	Kom.	Nar. soc.	Kršč. soc.
Rožek	50·7	32·1	11·6	0·8	3·4	1·4
Borovlje	57·5	22·5	8·4	3·3	6·7	1·6
Doberla ves — Žel. Kaplja ¹	53·0	32·7	9·7	1·9	0·8	1·9
Pliberk	66·9	25·8	3·7	1·2	0·6	1·8
Koroška	13·5	46·2	6·1	0·6	10·5	23·1

V ostalih od Slovencev naseljenih sodnih okrajih je zmagal Landbund. Volitve v Kmetijsko zbornico so bile zadnje volitve pred uvedbo diktature. Za primerjanje z rezultati splošnih volitev ne pridejo v poštev občinske volitve istega leta, kjer slika zaradi raznih kompromisnih list ni jasna, pač pa prejšnje deželnozborske volitve l. 1930.; tu navajam relativne rezultate za iste enote in dodajam zaradi orientacije število poljedelskega prebivalstva v njih po štetju 1934.

	Odstotek polj. preb.	Slov. str.	Land- bund ²	Soc. dem.	Kom.	Nar. soc.	Heimat- block	Kršč. soc.
Rožek	51·1	25·1	17·7	42·9	0·5	5·5	4·9	3·4
Borovlje	39·9	25·1	11·8	47·0	1·4	4·7	8·7	1·3
Doberla ves — Žel. Kaplja	61·6	32·0	15·7	35·8	0·0	3·5	12·2	0·8
Pliberk	68·5	45·9	15·5	27·3	0·0	3·3	6·2	1·8
Koroška	47·3	5·3	21·9	38·7	0·6	7·1	8·8	17·6

Iz primerjave obeh tabel je jasno razvidno, da se opira Koroška slovenska stranka predvsem na kmetske posestnike in njihove rodbinske člane; tu je njen edini resni konkurent le Landbund. Mnogo slabši je pa njen položaj, če upoštevamo celoto volilcev; to je pač posledica tega, da nima nikake zaslombe v meščanstvu, med vsemi vrstami delavstva pa prevladuje socialna demokracija.

¹ Doberla ves in Železna kaplja sta dva različna sodna okraja; ker pa tvorita pri volitvah v Kmet. zbornico enoto, sem ju tudi jaz združil v obeh tabelah.

² Landbund je nastopal pri teh volitvah skupaj z velikonemško (lib.) stranko kot Schoerberblock.

Nemška orientacija večine koroških Slovencev, ki je glavni argument zagovornikov nemškega stališča, torej nikakor ni slučajna, ampak v tesni zvezi s socialno strukturo in splošno politično orientacijo slovenskega dela dežele. Nemštvo je dobilo svoja oporišča najprej v mestih in pri meščanstvu, kjer odloča stoletna tradicija, nemški vpliv in pritisk ter privlačnost nemškega liberalizma. Danes so te plasti prešle pač po veliki večini iz liberalizma v nacionalni socializem. Za slovensko orientacijo je bilo nadalje izgubljeno vse delavstvo v novi industriji, v rudnikih in pri železnicah, ki ga je organizirala nemška socialna demokracija. A tudi med kmetskim prebivalstvom samim sta se pojavila dva nasprotnika slovenske orientacije. Na eni strani je za velik del kmetijskih posestnikov značilna miselnost, ki veže stari koroški regionalizem in novi liberalizem; ta grupa je pripadala pred svetovno vojno nemški liberalni stranki, pozneje Landbundu, danes je pa po večini pač hitlerjevska. Najmočnejša je v okrajih, ki leže ob jezikovni meji. Na drugi strani je pa socialna demokracija prodrla tudi na vas, posebno med kmetijsko delavstvo. In tako je slovenska politična orientacija ostala omejena na stranko konservativnega kmetijskega prebivalstva pod vodstvom duhovščine. Značilno je, da na vsem ozemlju narodnih bojev nikdar ne igrata pomembne vloge slovenski liberalizem in socializem, prav tako pa tudi ne nemška krščansko-socialna stranka.

Ta karakteristika velja deloma že za predvojno dobo, še bolj pa za položaj, ki je nastal po plebiscitu. Koroške Slovence je ločila od ostalih Slovencev državna meja, socialne razmere in politični sistem sta bila v Avstriji in v Jugoslaviji različna in v takih razmerah je bil že velik uspeh, če je mogla edina slovenska stranka na Koroškem ohraniti svoje pozicije; na kako ofenzivo ni mogla niti misliti.

Danes je pa Koroška zopet na prelomu svoje zgodovine. Parlamentarizem ne obstoji več, politične stranke oficijelno tudi ne. Socialna demokracija je 12. febr. 1934 podlegla; bodoča orientacija mas njenih pristašev je nejasna in negotova. Pristaši nekdanje liberalne stranke in Landbunda so pa danes orientirani po večini hitlerjevsko. Nekateri predstavniki sedanjega avstrijskega režima si zaradi sorodnosti kulturne orientacije prizadevajo,

da bi pridobili zavedne Slovence, ki imajo v novem političnem sistemu svojo centralno organizacijo v celovški „Slovenski prosvetni zvezi“, zase in za svoje politične načrte. Pomoč Slovencev bi jim utegnila koristiti v deželi sami, kjer je bil njihov politični tabor vedno zelo slab, morda pa tudi drugod. Karakteristična je v tem pogledu knjiga Th. Veiterja, *Die Slowenen in Kärnten* (Wien-Leipzig 1936). Ti politiki hočejo pridobiti Slovence z jezikovnimi in kulturnimi koncesijami za avstrijsko politično orientacijo. Slovenci naj bi potem pripadali po Veiterjevi formuli slovenski kulturni in avstrijski politični narodnosti. Vendar pa se je doslej še vsak poskus narodnih koncesij Slovencem ponesrečil zaradi odpora nemškega nacionalizma. A tudi v primeru kakega pozitivnega rezultata bi nastalo važno vprašanje, koliko Slovencev bi bilo pripravljenih pristati na avstrijsko politično orientacijo in pod kakšnimi pogoji.

In tako je danes vsa Koroška zopet v velikem vrenju. Razna gibanja se bore med seboj za moč in tudi za naklonjenost tistih Korošcev, ki še govore slovensko. Od rezultata sedanjega preorientiranja ljudstva in od političnih dogodkov, ki so v zvezi z njim, bo odvisna bodoča usoda koroških Slovencev.

Bibliografija. Za splošno bibliografijo o koroškem vprašanju prim. n. pr. A. Melik, *Slovenija*, I, 2. zv., Lj. 1936 in od nemške strani M. Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, Celovec 1922, ter Th. Veiter, *Die Slowenen in Kärnten*, Wien-Leipzig 1936. Nekaj razprav sem navedel že v tekstu. Posebej naj opozorim še na sledeče publikacije: za Czoernigovo statistiko 1846 in za stare avstrijske narodnostne statistike sploh L. Waber, *Die zahlenmäßige Entwicklung der Völker Österreichs 1846—1910*, *Statist. Monatschr.*, N. F. XX, 1915; za prirodno in dejansko gibanje prebivalstva sem zbral nekaj podatkov v svoji knjigi *Prebivalstvo na Slovenskem...*, Lj. 1936; za statistiko poljedelskih obratov 1902 *Ergebnisse der landwirtschaftl. Betriebszählung vom 3. Juni 1902...* (*Österr. Statistik*, 83. Bd); za statistiko zemljiške posesti *Ergebnisse der Grundbesitzstatistik...* (*Österr. Stat.* 56. Bd); za poklicno statistiko volilcev 1907 *Berufsstatistik der Wahlberechtigten bei den Reichsratswahlen... im Jahre 1907* (*Österr. Stat.*, 91. Bd., 1. Heft); za statistiko 1934 *Die Ergebnisse der österr. Volkszählung vom 22. März 1934* (*Statistik des Bundesstaates Österreich*, H. 1: Bundesstaat, Textheft; H. 2: Bundesstaat, Tabellenheft; H. 8: Kärnten), Wien 1935, in O. Zell, *Das Ergebnis der Sprachzählung von 1934 in Kärnten*, *Carinthia* I, 126, 1936. Za zakon o delitvi dediščine na Koroškem od 1903 prim. tekst v *LGBL*. 33 für Kärnten, Gesetz vom 16. Sept. 1903, reproducirana deloma v *Manzovi izdaji Obč. drž. zak.*, 21. izdaja iz l. 1926, str. 974.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE KÄRNTNER FRAGE

Die Nationalität wird bestimmt einerseits durch objektive Merkmale, andererseits durch den subjektiven Faktor, d. i. das Nationalgefühl. Das objektive Merkmal bildet in Kärnten die sprachliche Zugehörigkeit. Nach der mittelalterlichen — zunächst slowenischen und dann deutschen — Besiedlung Kärntens und der ihr folgenden sprachlichen Assimilierung hat sich eine feste Sprachgrenze gebildet, so daß etwa zwei Drittel der Bevölkerung Kärntens deutsch wurden und ein Drittel slowenisch blieb (70% : 30% nach der ethnographischen Statistik Czoernigs vom J. 1846). Im 19. Jahrhundert setzt dann eine neue Germanisierung ein, deren Verlauf jedoch schwer zu verfolgen ist, weil die amtlichen Zählungen nicht immer nach gleichen Prinzipien durchgeführt wurden und weil ihre Verlässlichkeit nicht immer die gleiche ist. Der Verfasser schätzt die Zahl der noch slowenischen sprechenden Bevölkerung Kärntens — in dem gegenwärtigen Umfange des Landes — auf 70.000 (bei einer Gesamtwohnbevölkerung von 405.000). — Wenn man jedoch das Nationalbewußtsein in Betracht zieht, so muß man anerkennen, daß schon in der Vorkriegszeit die Verhältniszahlen der Wähler der slowenischen Partei hinter denjenigen der slowenischen Umgangssprache bei den Volkszählungen zurückbleiben; bei der Volksabstimmung von 1920 haben dann nur 41% für Jugoslawien gestimmt und das auf einem Gebiet, wo sogar nach der amtlichen Zählung von 1910 68,5% der Bevölkerung der slowenischen Umgangssprache angehörten; nach der Volkszählung hat die Zahl der Wähler der slowenischen Partei zunächst stark abgenommen, hat sich dann jedoch stabilisiert, aber so, daß sie nur etwa einem Drittel der slowenisch sprechenden Bevölkerung entspricht. Der Verfasser stellt sich zur Aufgabe, diesen Unterschied zwischen der objektiven sprachlichen Zugehörigkeit und dem subjektiven Nationalbewußtsein zu erklären.

Die deutsche Orientation wird begünstigt zunächst durch den starken kärntnerischen Regionalismus, der demjenigen in anderen Alpenländern ähnlich ist, dann aber auch durch die seit Jahrhunderten vorhandene wirtschaftliche und politische Übermacht und den Druck der Deutschen. Bei näherem Betrachten ergeben sich jedoch in dieser Hinsicht höchst merkwürdige Unterschiede zwischen den einzelnen Ortschaften und Schichten der Bevölkerung; der deutschen Orientation und der Germanisierung verfällt man am meisten dort, wo das gesamte Leben ein städtisches Gepräge trägt (Städte, Märkte, Eisenbahnknotenpunkte, Industrie — und Fremdenverkehrszentren; Lehrer, Postbeamten, Förster auf dem Lande), während die rein bäuerliche Bevölkerung meistens slowenisch bleibt. Diese Tatsache erklärt sich zunächst durch allgemeine Ursachen, daneben aber auch durch die

eigentümliche politische Struktur des slowenischen Teiles des Landes: es gab durch Jahrzehnte nur eine konservativ gesinnte slowenische und eine liberal orientierte deutsche Partei; weil es keine slowenische liberale Partei gab, wurden so die meisten liberal Gesinnten dem Deutschtum in die Arme getrieben.

Als dritte politische Partei kommt seit dem Ende des 19. Jahrhunderts die Sozialdemokratie auf, die dann sehr bedeutend wurde und in der Nachkriegszeit mehr als ein Drittel der Wähler zu ihren Anhängern zählte. Sie stand immer unter deutscher Führung. Die große Zahl ihrer Anhänger in einem doch vorwiegend agrarischen Gebiet erklärt sich nur dadurch, daß ihr auch ein großer Teil der Landbevölkerung angehörte. Das hängt mit den Kärntner Grundbesitzverhältnissen zusammen: es überwiegt der mittlere bäuerliche Besitz und die Unteilbarkeit der Güter; deswegen ist die Zahl der Dienstboten und der Arbeiter in der Landwirtschaft außerordentlich groß. Sie gehörten politisch meist der sozialdemokratischen Partei an und die slowenische Partei konnte sich nur auf einen Teil der bäuerlichen Grundbesitzer stützen.

Das Nationalbewußtsein hängt also in Kärnten meistens mit der allgemeinen politischen Orientation zusammen: die einzige wirklich slowenische Partei ist eigentlich eine Partei der konservativen bäuerlichen Grundbesitzer unter der Führung der Geistlichkeit, während alle übrigen politischen Strömungen (Liberales, Landbund, Sozialdemokraten und jetzt Nationalsozialisten) immer unter deutscher Führung standen. Es bleibt abzuwarten, wie sich die Lage der slowenischen Minderheit und ihre politische Orientation nach der Aufhebung des Parlamentarismus in Österreich entwickeln wird.